

תשובות קצרות

1. אבלות של כבוד נשיא המדינה מר יצחק הרצוג / הרב פרופ' נריה גוטל

שאלה | אימו של נשיא המדינה מר יצחק הרצוג הי"ו, גב' אורה הרצוג ע"ה, הסתלקה לבית עולמה בראשית כהונתו. במהלך ימי האבלות, רבים ראוהו מהלך לא מגולח, גם לפני שועי-עולם בארץ ובעולם, כהלכותיו של אבל. הדבר זכה להערכה ולהוקרה ציבורית, בשל כיבוד הנשיא את אימו ובשל שמירתו על הלכה כתובה ומסורה. עם זאת ובה בעת עלתה השאלה אם כבודו של נשיא המדינה אינו גובר על איסור התגלחת, ומתיר - אולי אף מחייב - את הנשיא להיראות במיטבו.

תשובה | כבוד נשיא מדינת ישראל חשוב ומשמעותי. כדי כך מגיעים הדברים, שהיה מי שסבר כי במות נשיא (ל"ע), חובה על כלל אזרחי המדינה לקרוע עליו.¹ עם זאת, ודאי שכבוד נשיא המדינה אינו עולה על כבודו של מלך ישראל, שבעניינו נפסקה הלכה:² 'המלך חייב בכל דברי אבלות'. נכון הוא שחלות על מלך-אבל החרגות מסוימות,³ ואולם כאמור 'בכל דברי אבלות' - כתגלחת, קריעה וכו' - דינו של מלך כדין כל אדם, והוא הדין ביחס לנשיא המדינה. יתרה מזו, שלא כמלך, שאינו יכול למחול על כבודו,⁴ הרי ש'נשיא' יכול גם יכול למחול על כבודו.⁵ וגם אם נכון הוא ש'נשיא' (שם) מכוון לנשיא הסנהדרין, הרי שבנוגע לנשיא המדינה כבר הוכרע כך בעבר בנוגע לנשיא הרביעי, פרופ' אפרים קציר. ומעשה שהיה כך היה: גם לאחר שהתמנה פרופ' קציר לתפקידו הנשיאותי, הרי שבהיותו איש-מדע מובהק היה לו קשה להתנתק מעולמו המחקרי. עשה לעצמו אם כן הנשיא נוהג, להגיע מדי פעם למכון וייצמן - שהיה ביתו המדעי שנים רבות. או-אז פנה תלמידו-מקורבו פרופ' מאיר וילצ'יק לרבה של העיר רחובות, הרב שמחה הכהן קוק שליט"א, ושאלו 'כיצד לנהוג בכבודו לאחר בחירתו'. הרב קוק השיב במענה מפורט - שמצ"ב להלן כ'נספח'.

תמצית מסקנתו הייתה:

1. ר' שו"ת קול מבשר, ח"א, ס' עו, אם כי בשלהי תשובתו סייג הכרעה זו הלכה למעשה.
2. רמב"ם, הל' אבל פ"ז ה"ז.
3. ר' שם, ביחס ליציאה מביתו וניחום אבלים, ושם ה"ח ביחס לניחומו וישיבתו על 'דרגש'.
4. בבלי קידושין לב ע"ב, ועוד; רמב"ם, הל' מלכים ומלחמותיהם פ"ב ה"ג.
5. בבלי שם; רמב"ם, הל' תלמוד תורה פ"ו ה"ו.

נראה כי פרופ' קציר הידוע כענוותן ובורח מן הכבוד מאוד, ובמיוחד כאשר מדובר בחוג תלמידיו וחבריו להוראה משכבר הימים במכון, הרי וודאי שמוחל הוא על הכבוד המיוחד לנשיא, דהיינו לעמוד מפניו עד אשר ישב, חובה שכל אדם חייב בכבודו. אם כי נותר החיוב של לקום מפניו קצת באופן המשמר את כבודו. ועוד הוסיף וחתם כי 'יתכן וכדאי פעם לנהל שיחה עם הנשיא בעניין זה, ולהיווכח כי אכן מחל על כבודו'.

יפה נהג אפוא הנשיא יצחק הרצוג הי"ו בשמירתו על הלכה כתובה ומסורה, בכבדו את אימו ע"ה - כך אכן נאה וכך אכן יאה לנשיאה של מדינת ישראל.

נספח: מכתב הרב שמחה הכהן קוק שליט"א בעניין כבוד נשיא המדינה מר אפרים קציר.

CHIEF RABBINATE of REHOVOT DISTRICT הרבנות הראשית לרחובות והסביבה
JAACOB STR, 43 רחוב יעקב 43
P.O.B. 1047 – Phone 951127 ת.ד. 1047 - טלפון 951127
REHOVOT, ISRAEL רחובות

408 מוסדות בארץ ר/תשל"ג

ב"ה, יום כ"ז סיון תשל"ג 27.6.1973

לכבוד

נכבדי, פרופ' וילצ'יק

מכון ויצמן

רחובות.

ברכת ה'

בשבת שאלתני בדבר דרכי ההנהגה שלך כלפי פרופ' קציר, אשר נבחר זה לא מכבר לנשיא ישראל.

הבעיה נוצרה כתוצאה מהעובדה כי פרופ' קציר, הנשיא, ממשיך לפעול ולהורות במכון, כאשר נהג בתקופה שקדמה לבחירתו, והבעיה היא כיצד לנהוג בכבודו לאחר בחירתו. והרי אשר נראה לענ"ד להשיבך בעניין זה.

א. מינוי נשיא שלא משבט יהודה: ידוע כי מלך אין להעמיד אלא מזרע בית דוד. ומקרא מפורש הוא בתורה: "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו" (בראשית, מ"ט י'). ורצה⁷ לעיין בפירוש הרמב"ן על התורה שם המדגיש כי צווי זה נצחי הוא, לדורות, וכאשר מינו מלך שלא מזרעו של דוד, עברו על צוואתו של הזקן (יעקב) ונענשו בהם. וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם, נשתכחה

6. הסיפור על פנייתו של פרופ' וילצ'יק לרב שמחה הכהן קוק שליט"א מובא בבלוג ארכיון המדינה - המהדורה העברית, קישורית: http://israelidocuments.blogspot.com/2013/05/blog-post_23.html; והמכתב של הרב שמחה הכהן קוק, מצוין שם ומצוי בארכיון בקישורית: https://docs.google.com/file/d/0BxpR2lHZaDkHeVAtn3FPTjZINEE/edit?resourcekey=0-VqPG6cuM3sao0_idizlkZQ

7. כנראה: וראה.

תורה ומצוות מִישראל. ואעפ"כ נענשו עונש גדול וכל זאת בעבור שמלכו ולא היו מזרע יהודה ובית דוד. כל זאת בדבר הרמב"ן שם שכאשר⁸ רצוי לעיין בהם במקורם. למרות שהנשיא אשר התמנה בבבל היה תמיד מזרע בית דוד, אך מותר למנות נשיא גם שלא משבט יהודה. סימוכין לכך ניתן למצוא בתשובת הרדב"ז (ח"ג ס' תק"ט), אשר בו הוא מעיד על "נגידות מצרים", מעין נשיא היהודים שם אשר היה בסמכותו לענוש ולרדות בכח, צו⁹ מלכות מצרים, והיה דן יחידי בדיני ממונות וקנסות ומכה ומנדה ומחרים כפי מה שצריכה השעה. ואמנם לראשונה מונה לתפקיד זה נכבד מצאצאי בית דוד, אך "אחר שנפסקה זרע דוד ממצרים או שלא היו ראויים מזרעו למינוי הנגידות, מינוי שראוי לה מצד חכמתו ומעשיו", א"כ אין צורך למינוי הנשיא דווקא משבט יהודה. ב. ועתה לדין כבוד הנשיא: הגמרא במסכת קידושין אומרת כי "מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול". אך לעומת זאת "נשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול". וסיבת הדבר היא כי לגבי מלך ישנה מצוות עשה מיוחדת "שום תשים עליך מלך" – שתהא אימתו עליך. אך לגבי נשיא אין מצוות עשה זו קיימת. מובן שחובה לנהוג בנשיא כבוד גדול, אך למרות זאת, קיים הבדל יסודי בין כבוד מלך ישראל לנשיא ישראל, לפחות לגבי ההלכה שאם מחל על כבודו – כבודו מחול. כך גם פסק הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פרק ו' הלכה ו'. וכך גם נפסק בשו"ע, יורה דעה, סימן רמ"ד הלכה י"ד, וזו לשון ההלכה שם: "ראה את הנשיא עומד לפניו מלוא עיניו ואינו יושב עד אשר ישב במקומו, או עד אשר יתכסה מעיניו. וכולם שמחלו על כבודם – כבודם מחול (הכוונה לחכם, אב בית דין ונשיא) ואף על פי כן מצווה לכבדם ולקום מפניהם קצת". אמנם הנשיא בו מדובר הוא נשיא הסנהדרין אשר יש לו סמכות תורנית ומדינית כאחת. אך מן הסברה, שאותן הלכות כבוד תנהגנה בנשיא ישראל, המוקיר תורה וחפץ ביקרה, כפרופ' קציר. ולכן למסקנה נראה כי פרופ' קציר הידוע כענותן ובורח מן הכבוד מאוד ובמיוחד כאשר המדובר בחוג תלמידי וחבריו להוראה משכבר הימים במכון, והרי וודאי שמחל הוא על הכבוד המיוחל¹⁰ לנשיא, דהיינו לעמוד מפניו עד אשר ישב ועוד כיוצא בזה, חובה שכל אדם חייב בכבודו. נותר רק החיוב של "לקום מפניהם קצת" הנזכר בשולחן ערוך המובא לעיל. כך נראה גם ביחס להזמנות למסיבות וכדומה. וודאי כי אין כאן פקודת נשיא, אלא הזמנה והצעה אשר תכליתה העיקרית לא לכבד את הנשיא אשר כבודו שמור ומובטח, אלא לכבד את המוזמן, להתכבד בכבוד הנשיא.

לכן גם לגבי זאת ניתן להניח מראש שישנה מחילה לגבי אישים אלו אשר משום מה לא נוכחו בטכס אליו הוזמנו. (ייתכן וכדאי פעם לנהל שיחה עם כב' הנשיא על ענין זה ולהוכיח¹¹ כי אכן מחל על כבודו בענייני הוראה והזמנות וכו').

8. כנראה: שכאמור.

9. כנראה: לפי צו.

10. כנראה: המיוחד.

11. כנראה: ולהיווכח.

מאיך, בשולי הדברים אציין כי מאז ומעולם הייתה הנשיאות בישראל תפקיד אשר נועד לרומם את קרן התורה בישראל ולהרבות כבודה על ידי הליכה בדרכי ה', ואף אם יש על מלך להיות בחינת "ויגבה ליבו" הרי רק "ויגבה ליבו בדרכי ה'".
ואנו תקווה כי אכן מסורת קודש זו לא רק שלא תיחלש חלילה, אלא אף תגבר, וכבודה של תורה ירומם כבוד הנשיא, העוסק והוגה בתורה תדיר.

ויהי נועם ה' עליך
ביקר
הרב שמחה הכהן קוק
רב ראשי לרחובות

2. אחריות על קבלת החלטות בנושא קורונה / הרב פרופ' נריה גוטל

שאלה | במהלך 'מגפת הקורונה' היו פעמים שממשלת ישראל קיבלה החלטה שונה מזו שהומלצה ע"י ועדת המומחים שהוקמה כדי לייעץ לממשלה. כך לדוגמה, במהלך התפשטותו של זן האומיקרון, הממשלה החליטה להקל בבידודי ילדים החל מתאריך מסוים, בהתאם להמלצת ועדת המומחים. ואולם, ועדת המומחים שינתה את דעתה והניפה - בלשונה - 'דגל אדום', בהמליצה על דחיית ההקלות בשבוע. למרות זאת, החלטת הממשלה נותרה בעינה, וההקלות החלו כפי שתוכנן תחילה. ובכן, האם במקרה כזה - שבנפשות עסקינן - יש להישמע להנחיות הממשלה, או שמאחר שהמלצת המומחים שונה, יש להקפיד לנהוג כהנחיותיהם, מה גם ש'חמירא סכנתא'?

תשובה | הלכה היא בידוע שיש להישמע להנחיות רפואיות. 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם' אמרה תורה (דברים ד, טו), ונפסקה הלכה ברמב"ם (הל' דעות פ"ד ה"א):¹² 'צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדין את הגוף ולהנהיג עצמו בדברים המברין והמחלימים'. וכך הינחה ה'חזון איש' (קובץ אגרות, א, קלו-קלז):

הנני חושב את ההשתדלות הטבעיות במה שנוגע לבריאות, למצווה וחובה, וכאחת החובות להשלמת צורת האדם, אשר הטביע היוצר ברוך הוא במטבע עולמו...
הדקדוק על אמצעי הבריאות היא עבודה אהובה לפניו יתברך...

דבר זה אינו אמור רק ביחס לכל אדם באשר לעצמו. על מנהיגי הציבור הוטלה אחריות יתרה וייחודית לשמור על בריאות הציבור: 'מתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות' (מו"ק פ"א מ"ב). 'ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים? תלמוד לומר והיה עליך דמים' (מו"ק ה"א), ובגרסת רבנו חננאל (מו"ק שם): '...שנאמר ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך וכתיב והיה עליך דמים'. כך נהג רב הונא בעירו,¹³ וכך הורה ה'חתם סופר' (ע"ז ל ע"א): 'מוטל על החכמים להשגיח על זה'. אחריות זו

12. וכן בטור, או"ח סי' קנה; משנ"ב, סי' קנה ס"ק יא.

13. תענית כ ע"ב.

מוטלת לאו דווקא לפתחה של המנהיגות הרוחנית, אלא בעיקר לפתחה של ההנהגה הציבורית-מעשית, כמבואר בתשובת מהר"ם מרוטנבורג:¹⁴
טובי העיר הוו בעירם למה שהובררו כמו גדולי הדור בכל מקום... כמו שגדולי הדור הפקדם הפקר בכל מקום דמיגדר מילתא ותקנתא, כך טובי העיר הפקדם הפקר.

ככלל, להנחיות ההנהגה הציבורית תוקף מחייב, כל עוד אינן מנוגדות להלכה. יש מהפוסקים שהשתיתו תוקף מחייב זה על 'דינא דמלכותא דינא'; מהם שהשתיתו זאת על תקנות קהל - ז' טובי העיר, ומהם על משנת הרא"ה,¹⁵ שסבר כי הסמכות נגזרת ממשפטי המלוכה.¹⁶ אפילו הסמכת הרופאים וקביעתם כרופא-אליבא-דהלכתא (להלכות פיקוח נפש, שבת, יוכ"פ, מאכלות אסורות וכו') מסורות לרשויות הממלכתיות, כפי שכתב 'ערוך השלחן' (יו"ד סי' שלו סעי' ב):

אסור להתעסק ברפואה אלא אם כן הוא בקי ויש לו רשות מבית הדין, והאידינא צריך להיות מוסמך מהממשלה, שיש לו רשות ליתן רפואות לחולים וגם לא יהא שם גדול ממנו, שאם לא כן כשהזיק הריהו שופך דמים.

מובן מאליה שהאחריות הכבדה שמוטלת על כתפיה של המנהיגות הציבורית, ובפרט כאשר בנפשות עסקינן, מחייבת אותה לזהירות רבה ולבדיקה מקיפה וכוללת, ל'נקיות' ולהישמרות מכל הטיה שאינה עניינית ואובייקטיבית. ואולם - בהנחה שכך אכן עשו - החלטתם מחייבת.

השיקולים שמנחים את ההנהגה הציבורית - ובדין ובצדק, אינם אמורים להיות 'מיקרו'-בריאות, אלא 'מאקרו'-מדינה. כך - לדוגמה - לא מופרך ששיקולי כלכלה מדינתיים יהוו משקל משמעותי ולעיתים אף מכריע אל מול שיקולי 'נפשות' פרטניים.¹⁷ לכן, ככל שאין ראייה מוכחת שהכרעת ההנהגה מוטה ואינה עניינית, יש להישמע להנחיות הממשלתיות.

3. נזק מזריקת אבנים / הרב אריאל בראלי

שאלה | שאלתי רכב מחבר ביישוב. כשנסעתי בו, זרקו על הרכב אבנים ונגרם לו נזק. האם מצד הדין אני חייב לשלם על התיקון?

-
14. מהר"ם מרוטנבורג, מובא במרדכי, ב"ב סי' תפ; ור' שו"ת הרשב"א, ח"א סי' תשסט, ושם, ח"ג סי' תיא.
15. משפט כהן, סי' קמד.
16. ר' מאמרי 'סמכויות מנהיגי ישראל', ברורים בהלכות הרא"ה, עמ' 19-20; ובספרי ממשפטי המלוכה - אחריות ציבורית כשיקול פסיקה, מרכז תורה ומדינה, ניצן תשפ"א.
17. ר' מאמרי 'דמים ב"דמים" נגעו: האם ממון הציבור שקול כ"נפשות"?', מכת מדינה, עמ' 53-75.

תשובה | שואל פטור מנזק שנגרם מחמת שימוש, כגון שמצבר הרכב התקלקל תוך כדי נסיעה, מהטעם של 'מתה מחמת מלאכה'. ישנה מחלוקת הפוסקים כאשר הנזק אינו מחמת השימוש, אלא מגורם חיצוני שפגע בו בזמן השימוש, וזו לשון ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שמ סעי' ג):

השואל בהמה מחבירו לילך דרך ידוע, ובאו עליו לסטים באותו הדרך, או חיות רעות, ואנסוה ממנו, חשיב שפיר מתה מחמת מלאכה. הגה: ויש חולקין בזה וסבירא להו דלא מיקרי מחמת מלאכה, דהרי אף בלא הליכת הדרך איפשר שיבא לה אונס כזה.

סברת הפוטרים היא שהמשאיל נתן את הרכב על דעת שייסעו בדרך שיש בה סיכון של זריקת אבנים. והמחייבים מחשיבים זאת למקרה של אונס ולא למתה מחמת מלאכה, היות שהבהמה עודנה בחיים אלא שלקחו אותה הליסטים. מחלוקת זו קיימת גם כאשר מדובר על רכב שזרקו עליו אבנים והוא מחמת עצמו תקין. למעשה עקב המחלוקת אין להוציא ממון, ולא ניתן לחייב את השואל לתקן את הנזק. עם כל זאת, השואל צריך לטרוח ולהגיש תלונה במשטרה ולמלא את הטפסים הנדרשים במס רכוש, כי זו חובתו כשומר, וכפי שנפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' רצד סעי' ו):

נגנב הפקדון באונס ואחר כך הוכר הגנב, אחד שומר שכר ואחד שומר חנם עושה דין עם הגנב ואינו נשבע.

4. קולטים של דוד שמש שהתקלקלו / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני שוכר דירה, וקולט השמש של הדירה התחיל לנזול עקב הקור והשלג. המשכיר טוען שהיה עליי להקדים תרופה למכה ולהשאיר ברז פתוח כדי שהמים יזרמו כל הלילה. אני לא שמעתי על כך, ולא ברור לי שזה היה מועיל. על מי מוטל לתקן את הנזק?

תשובה | המנהג הוא שהמשכיר מחויב לתקן קלקול הפוגע בשימושים אשר היו בבית, כאשר התיקון מצריך איש מקצוע.¹⁸ השוכר מתקן דברים שנגרמו עקב שימוש לא תקין, כגון סתימה בביוב שנגרמה ממגבונים. לכן על המשכיר להחליף את הקולט בקולט אחר שמצבו כמצב הקולט הראשון כפי שהיה בעת מסירת הדירה לשוכר. לגבי הטענה שהיה על השוכר להשאיר את הברז פתוח, נראה שאין זו חובה גמורה המחייבת את השוכר. השוכר אמור להקפיד על שימוש תקין, אך אינו חייב ליזום פעולות לשמירה על הקולטים, אלא אם כן נאמר לו במפורש לעשות כך. על כן גם אם השוכר לא עשה זאת - אין בזה משום פשיעה וגרימת נזק.

5. תשלום על תיווך לדירה / הרב אריאל בראלי

שאלה | האם אני חייב לשלם לחבר שתיווך עבורי דירה לשכירות בלא שאמר מראש שהוא רוצה תשלום?

18. עמק המשפט, ח"ה סי' לה בשם ערוך השולחן, חו"מ סי' שיד.

תשובה | מי שקיבל מחברו הנאה ממונית (שרגילים לשלם עליה) צריך לשלם עבורה גם אם לא דובר על כך מראש, וכפי שכתב הרמ"א (חו"מ סי' רסד סעי' א):
וכן כל אדם שעושה עם חברו פעולה או טובה, לא יוכל לומר: בחנם עשית עמדי
הואיל ולא צויתך, אלא צריך ליתן לו שכרו.

אך זאת בתנאי שהנסיבות של המקרה אינן יוצרות אומדן דעת שהמעשה נעשה בצורה חברית וללא כוונת תשלום.¹⁹ ואולם על פי החוק, כל עוד אין חתימה על הסכם תיווך, אין חובה לשלם.²⁰ ישנן דעות שונות בשאלה אם לקבל את החוק הזה על פי ההלכה מצד 'דינא דמלכותא דינא' (מכיוון שמטרת החוק ראויה - למנוע ויכוחים). לכן נראה שיש לבחון כל מקרה בהקשר החברתי שלו: במקום שמקובל לשלם על תיווך אף לאנשים שאינם מתווכים במקצועם, והמנהג כולל גם מקרים שבהם לא חתמו על הסכם תיווך (ולא מתחשבים בחוק), אזי קיימת חובה לשלם. אך במקום שאין נוהג ברור - יש לבדוק אם היה אזכור לנושא התשלום כבר בשלב הראשון, לפני שהציע את ההצעה של התיווך, ואז ניתן לחייב אף שלא הייתה חתימה על הסכם תיווך.

6. האם יש 'זכויות יוצרים' ברעיון עסקי? / משפטי ארץ

שאלה | למחייתי אני מעבירה הפעלות ופעילויות בבתי ספר, סמינרים, מתנ"סים, נופשים ותלמודי תורה. לפני כחמש שנים החלטתי להמציא פעילות לילדים, והשקעתי זמן ומשאבים רבים בפיתוח. לבסוף נעזרתי בייעוץ עסקי, ונתנו לי רעיון חדשני שגם אותו יישמתי. גם בפיתוח הרעיון הזה השקעתי כספים רבים, וחיברתי מהלך הפעלה מתאים. אחר כך התחלתי להשתמש במוצר שהפקתי לפעילויות במחנות ובנופשים, צילמתי אותן ושלחתי סרטונים ללקוחות פוטנציאליים. לאחר זמן מה הופתעתי לגלות שמישהי העתיקה ממני את כל הפעילות. היא פונה ללקוחות שלי ומציעה להם מחיר נמוך יותר משלי. בשבוע האחרון שני סמינרים גדולים מעוניינים לקחת אותה רק משום שהיא מתמחרת את הפעילות בסכום נמוך יותר. היא מרשה לעצמה להוזיל את עלות הפעילות, משום שהיא לא הוציאה כספים כה רבים על הפיתוח שהעתיקה ממני. האם יש אפשרות לעצור אותה מהפעילות הזו? האם יש לה זכות להעתיק ממני בכזאת רמת דיוק ולגשת ללקוחות שלי?

תשובה | בנושא של זכויות יוצרים ורעיונות עסקיים נחלקו הדעות בין פוסקי ההלכה. מדוע יש זכויות יוצרים? הרי זכות זו היא דבר שאין בו ממש, ואין על רעיונות בעלות לפי דין תורה.²¹ לפוסקים ישנן גישות שונות, אך מסקנת הדברים לדעת רוב הפוסקים היא

19. כך משתמע מדברי ערוך השולחן, חו"מ סי' שסג סעי' כו.

20. חוק המתווכים במקרקעין (התשנ"ו-1996).

21. שו"ע, חו"מ סי' ריב סעי' א-ב.

שיש זכויות יוצרים.²² בנוגע לשאלה על אילו יצירות ישנה הגנה - יצירות המוגנות על ידי החוק תהיינה מוגנות גם בדין תורה, או משום 'דינא דמלכותא דינא', או משום שדבר ססוכרים בו נחשב דבר ממשי שיש עליו בעלות, וניתן לסחור בו גם לפי דין תורה.²³ בנוגע ליצירה שלך לא ניתן להכריע בוודאות ללא שמיעת הצדדים, אולם הכלל הבסיסי בדיני זכויות יוצרים הוא שיש הגנה על **צורת ביטוי** ואין הגנה על **רעיון**. דהיינו ככל שהעתקה יותר יורדת לפרטים, ולא העתיקו רק את הרעיון הכללי, כך ניתן לתבוע את המעתיק על הפרת זכויות יוצרים. על פניו נראה שיש פה פגיעה בזכויות שלך. לכן עלייך לפעול בשני מישורים: א) הוצאת צו מניעה להפסקת פעילותה של המתחרה. ב) תביעת נזיקין על הנזק שנגרם לך.

7. היתר פנייה לערכאות לנתבע שתובעים אותו בבית משפט / משפטי ארץ

שאלה | מתווך שעובד איתי באותו משרד מתווכים טוען שעליי לשלם לו 50 אחוזים מדמי תיווך שקיבלתי מעסקה מסוימת. הוא תובע אותי בבית משפט. האם עליי לקבל מבית הדין היתר פנייה לערכאות? אם לא, וזכיתי בבית המשפט, האם מותר לי ליהנות מהסכום שניתן לי, או עליי לקבל היתר מבית דין?

תשובה | הנתבע בערכאות יכול לדון ללא קבלת היתר מבית דין, כפי שכתב שו"ת 'כנסת יחזקאל':²⁴ 'אמנם לבטל אשר עשה השני שלא כדין בערכאות, פשיטא שאין צריך ליטול רשות בית דין כלל'. נראה שהסיבה היא שאיסור פנייה לערכאות נובע מציווי התורה: 'אלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפנייהם ולא לפני גויים',²⁵ והציווי מוטל על התובע, שהוא זה ששם את הדין לפני השופט ולא הנתבע. זאת ועוד, הנתבע הלוא אנוס לבוא ולהתדיין בפני הערכאות, ואין משמעות להיתר להיות אנוס.²⁶ אם הערכאות יזכו אותך בכסף כגון הוצאות משפט, אתה יכול לקבל כסף זה.²⁷

8. האם בית דין יכול לקנוס כעונש הרתעתי? / משפטי ארץ

שאלה | כמעט קיפחתי את חיי באחת המסעדות בארץ, לאחר שהגישו לי מזון המכיל חלב, לאחר שהתרעתי שאני סובל מאלרגיה לחלב וביקשתי לא להגיש לי מזון חלבי. אם כוחות ההצלה לא היו מגיעים בזמן, לא הייתי עוד בין החיים. קיבלתי כמה זריקות רצופות מצילות חיים, נזקקתי לחמצן, והייתי במשך שש שעות בחדר מיון, שם קיבלתי זריקה נוספת. אני מבקש לדעת את דעת התורה במקרה הזה: האם אוכל לתבוע את בעלי המסעדה? אני לא מפסיק לחשוב על כך וסובל מחרדות, אני חושש לאכול בחוץ,

22. ראו פירוט השיטות באתר דין תורה, זכויות יוצרים בהלכה.

23. ראו שם.

24. כנסת יחזקאל, ס' צז, הובא על ידי מטה שמעון, חו"מ ס' כו; הגהות הטור אות ד, הלכה פסוקה ס' כו הערה 63.

25. גיטין פח ע"ב.

26. אומנם ראו כסף הקודשים, ס' כו, ממנו משמע שלכתחילה הנתבע צריך לקבל היתר, וצ"ע.

27. שו"ת משנה הלכות, ח"ב ס' שצא.

ונגרמו לי עוגמת נפש וטראומה לכל החיים. נוסף על כך, לפני כמה חודשים היינו עדים למקרה שבו בחורה בת עשרים ושש מתה באותו אופן! וזה ממשיך לקרות. אני שוקל גם לפנות לתקשורת ולהרעיד את המדינה, גם אם לפי ההלכה לא אוכל לפרסם את שם המקום, כי מישהו חייב לדבר, אנשים צעירים מתים לטוב.

תשובה | א. בעולם הנזיקין, לא תובעים על מה שכמעט התרחש, אלא בודקים מה התרחש בפועל. לכן יש לבחון מה הנזק שנגרם, דהיינו: כמה ימי עבודה הפסדת? האם נגרם לך נזק גופני מגביל? מה השווי של הנזק 'לא לאכול בחוץ'? איך נכמת את ה'טראומה לכל החיים'? וכן הלאה. מסלול נוסף שבית הדין יכול לצעוד בו ולחייב בתשלום, אף אם לא נגרם נזק ממוני ממשי, הוא להשית קנסות מטעמו כאשר העם פרוץ בעבירה מסוימת. ב'שלחן ערוך'²⁸ נפסק:

כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה), היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה... וכל מעשיהם יהיו לשם שמים; ודוקא גדול הדור, או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם.

מכאן עולה שבית דין, במקרים מסוימים, יכול להעניש ולקנס אם הוא משתכנע שמדובר בתופעה רחבה שיש לעצור אותה, כדי להרתיע את האנשים מהתנהגות מקולקלת. לא כל תופעה של רשלנות תגרור התערבות של בית הדין, אלא רק תופעה נפוצה או שיש בה צורך שעה, ויש צורך לבדוק אם המקרים הללו של הרשלנות עומדים בקריטריונים המדוברים.

ב. בנוגע לרצון שלך לפרסם את שם המסעדה ברשתות החברתיות ובתקשורת, ה'חפץ חיים'²⁹ כתב שבעה תנאים כדי להתיר פרסום שלילי: (1) שיראה בעצמו ולא שמע מאחרים. (2) שלא יחליט מהר שהשני פעל שלא כדן, אלא יתבונן היטב אם השני עשה עוול. (3) שיוכיח את החוטא תחילה בלשון רכה. (4) שלא יגדיל את העוולה יותר ממה שהיא. (5) שיתכוון לתועלת ולא לנקמה או שנאה. (6) אם יכול לסבב שתגיע התועלת בצורה אחרת, אסור לספר. (7) שלא יגיע לשני נזק יותר מכפי שבית דין היה פוסק לו היו מופיעים בפניו שני עדים כשרים. יש מקום לדון אם המשקל שיש לתת לכל שבעת הכללים הוא דומה, או שמא יש משקל כבד יותר לחלק מהכללים, אך ודאי שפרסום כזה, שנועד לעורר מודעות, לא חייב לכלול את שם המסעדה הספציפית.

9. האם כאשר עשה טובה לחברו והזיק חייב לשלם? / משפטי ארץ

שאלה | בצאת השבת האחרונה ביקשתי ממכר שלי טובה. מאחר שאני חולת קורונה ולא יכולתי לצאת מהבית, נתתי לו את הרכב של אימי, ללא אישורה, כדי שיביא אוכל לי ולאורחים שלי. אותו חבר הסכים לסייע לי, לקח את הרכב ונסע. הוא נסע בצורה מסוכנת ביותר, והגיע לכיכר במהירות של 100 קמ"ש. תודה לה' אף אחד לא נפגע, רק

28. שו"ע, חו"מ ס' ב.

29. חפץ חיים, הלכות לשון הרע כלל י.

הרכב הזדעזע מהסיטואציה ונגרם לו נזק פנימי בעלות של 2350 שקל. מובן שסיפרתי על המקרה לאמא שלי, והוא - להורים שלו, וההורים החליטו לתת לנו לפתור את זה לבד. מי אמור לשלם בסיטואציה הזו? הרי מצד אחד אני ביקשתי טובה, ומצד שני אני סמכתי על אותו אדם, והוא בחר לנהוג בצורה לא אחראית והביא לתוצאה הזו. אודה לעזרתך בהקדם כדי שנוכל לשלם לבעל המקצוע.

תשובה | מלשון השאלה אנחנו מבינים שגם החבר הבין שהאם לא נתנה את האישור ללקיחת הרכב, ועל סמך הנחה זו נענה. כאשר החבר שאל את הרכב מאימך ללא ידיעתה, הוא גזל את הרכב.³⁰ את אומנם ביקשת ממנו לסייע לך, אבל אין זה מוריד מהאחריות שלו, כיוון ש'אין שליח לדבר עבירה'. גזלן חייב להשיב את הגזלה, ואם היא ניזוקה, עליו לשלם את הנזק. אפילו אם לא היינו מחשיבים את החבר לגזלן, הוא הרי מזיק, ומזיק חייב לשלם (אם לא הייתה פה גזלה, והיינו מגדירים את החבר כשומר חנם - הוא חייב בפשיעה, ופה זה יותר מפשיעה כי הוא מזיק בידיים). אם החבר היה נוהג כראוי והיה מתרחש נזק, היה מקום לפטור אותו מכיוון שעשה טובה. כך פסק בשו"ת 'אבני נזר',³¹ שכאשר אדם עשה טובה לחברו ובמהלך העשייה ניזוק החפץ אפילו באופן שיכול להיות מוגדר כמזיק - הוא פטור, כיוון שהתעסק לטובת השני. אך כל החידוש של ה'אבני נזר' הוא רק באופן של נזק בשוגג, אך נזק ברשלנות ובפשיעה - חייב. לכן לדינא החבר צריך לשלם את מלוא הנזק. אבל לאור הנאמר בתחילה, את ביקשת ממנו טובה והכנסת אותו למצב הזה לטובתך האישית, ועל כן, אפילו אם מבחינת ההלכה אין מקום לחייב אותך בתשלום, מכל מקום אין זה מוסרי שאת לא תשתתפי בנזק שנגרם עבורך ולמענך ותוך שותפות פעילה שלך בגזל. לכן נראה שכדאי שתשתתפי בתשלומים מרצונך הטוב.

10. שימוש במשקפיים מאירים בשבת / הרב מנחם פרל

שאלה | בעלי קיבל משקפי קריאה בשם: Fonda, vision health technology ledde. משקפיים אלו נטענים בחשמל, ודולק בהם אור. האם ניתן להשתמש בהם בשבת כאשר האור מודלק לפני שבת? לחלופין, האם ניתן להשתמש בהם ללא אור בשבת?

תשובה | משקפיים אלו הם משקפיים רגילים או זוג זכוכיות מגדילות (יש דגמים שונים), והם מסייעים לקריאה וראייה מקרוב. נורת לד המחוברת לכלי, וממוקמת בדרך כלל בין עדשות המשקפיים, היא חלק מהאביזר, ואליה מתייחסת השאלה. הנורה נדלקת באמצעות כפתור, ולא באמצעות חיישן.

ביחס לשאלת היות המכשיר מוקצה בשבת, התייחסו הפוסקים דווקא לשלהבת של

30. בבא מציעא מא ע"א, ושו"ע, חו"מ ס' שנט סעי' ה.

31. שו"ת אבי נזר, חו"מ ס' יט.

נר, 32 ולא ביארו מדוע. ה'חזון איש' 33 נימק 'דלעולם אין דרך הנר לטלטל בשבת דלמא תכבה'. הרש"ז אורבך 34 ביאר:

ואמרתי ליישב בדוחק, דכיון שהשלהבת הולך ומתחלף כל הזמן מעמוד ראשון לשני ומשני לשלישי וכו' והוא גם עיקר וחשוב מאד לכן רואין אותו כדבר נפרד מכולם, וכיון דמ"מ אין בו ממש ולא בר טלטול הוא ככלים ואוכלים ושאר הדברים הניטלים בשבת לכן יש עליו שם מוקצה.

ב'אגרות משה' 35 כתב ששלהבת איננה כלי, ולכן נחשבת למוקצה מחמת גופו, כאבן. לפי אותם טעמים כתבו הרש"ז א וה'אגרות משה' 36 שמותר לטלטל מנורה חשמלית בשבת. ובכן, משקפיים אלו אינם נחשבים למוקצה בשבת. פנס אינו נחשב לכלי שמלאכתו לאיסור, מפני שעיקר השימוש בו הוא להאיר, ואין זו מלאכה. ומותר להשתמש בהם בשופי בשבת, גם כשהנורה מאירה. מובן שאין לשנות את מצב הנורה בשבת, להדליק או לכבות. 37.

11. הטענת מכשיר שמיעה בגרמא / הרב מנחם פרל

שאלה | ראיתי שכתבתם על האישור למכשיר השמיעה שרכשתי, שמוותר להטעינו בגרמא בשבת, היינו לחבר את המטען לשעון שבת בשעה שהוא מנותק מזרם חשמלי ונמצא בשקע, ולהוציאו מהמטען כאשר שוב זרם החשמל הופסק.

- (1) עד כמה ההיתר הזה 'חלק'?
- (2) לפי ההיתר, אני מדייק ממנו שבחג אין צורך בזה, כי גרמא מותרת בחג.
- (3) כאשר מדובר באדם שאינו מרכיב את המכשיר ברצף, אלא לסירוגין לפי הרצון והצורך שלו, האם גם אז מותר?
- (4) האם ההיתר מותנה בכך שלפני שבת המכשיר יהיה מוטען במלואו?
- (5) האם ההיתר מתייחס גם למכשירי שמיעה שהמטען שלהם הוא גם נרתיק הטענה? (תשובה | 1) **הטענה בשבת** - הטענת מכשיר שמיעה נעשית באמצעות חיבורו למטען המחובר לחשמל. ממילא היא פעולה האסורה בשבת, ככל סגירת מעגל חשמלי אחר. מקור או תוקף איסורה שנוי במחלוקת הפוסקים: אם הוא מדאורייתא, מדין 'בונה' 38 או 'מכה בפטיש' 39 או מדרבנן, מדין 'מוליד' 40 או 'עובדין דחול'. 41.

32. שבת מז ע"א.
 33. חזו"א, או"ח סי' מא ס"ק טז.
 34. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' יד.
 35. אגרות משה, או"ח ג, סי' נ.
 36. שם או"ח ה, סי' כג.
 37. ראה גם תשובת הגר"א וייס בפתחה לספר בחצוצרות בית ה', וכן מש"כ בשו"ת מנחת אשר, ח"א סי' לג, ביחס לטלטול מאוורר.
 38. חזו"א, או"ח נ סי' ט.
 39. חזו"א שם; מנחת אשר א, סי' לא.
 40. בית יצחק במפתחות חלק יו"ד סי' לא; מנחת שלמה א, סי' ט; מנחת יצחק ב, סי' קיב; יביע אומר ט, סי' קח, קפה; וראה ציץ אליעזר א, סי' כ, פ"ו ס"ק יב; ועוד.

(2 הטענה באמצעות שיעון שבת - חיבור המטען לשיעון שבת, וחיבור מכשיר השמיעה אליו בשעה שהמטען מנותק מזרם חשמלי, והוצאת המכשיר מהמטען בשעה שהמטען מנותק מהחשמל - מוגדרים כגרמא. זאת משום שהאדם ביצע פעולה מכנית בלבד, ושיעון השבת הוא זה שהשלים את הפעולה להיותה חשמלית יעילה.⁴²

(3 גרמא - גרמא אסורה בשבת למעשה, מדרבנן.⁴³

(4 גרמא לצורך כבוד הבריות - נאמר בגמרא (ברכות יט ע"א): 'גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה'. אומנם הוא ב'שב ואל תעשה' ביחס לאיסורי תורה⁴⁴ ולא ב'קום ועשה' כנידוננו, אך ביחס לאיסורי דרבנן מותר גם ב'קום ועשה'.⁴⁵ גם אדם הזקוק למכשיר שמיעה, שבלעדיו התקשורת שלו עם הסביבה לקויה עד כדי פגיעה בכבודו, רשאי להטעין את המכשיר בגרמא, שכאמור איסורה מדרבנן, במקום הצורך.

(5 משתמש לסירוגין - אדם המשתמש במכשיר שמיעה רק לעיתים, ומסתדר טוב גם בלעדיו, ראוי שלא ישתמש בהיתר זה, כיוון שמסתבר שהטעם של 'כבוד הבריות' לא מתייחס אליו באופן מלא.

(6 הטענה לפני שבת - אף על פי שמצוות ההכנה לשבת מתייחסת לכבוד ולעונג ולא למניעת אילוף מלאכה בהיתרים שונים, יש צורך לעשות ככל האפשר לפני שבת על מנת שלא לחלל אותה אף בהיתר⁴⁶. על כן נכון להטעין את המכשיר באופן מלא לפני שבת, על מנת לצמצם את הצורך בהטענה ככל הניתן במהלכה. אורך חיי סוללה נטענת הוא 8-15 שעות, כך שאם הסוללה מלאה, לפחות בשבתות הקיץ, ייתכן שהיא תספיק עד לאחר תפילת מוסף. על אף הנכתב בראשית הסעיף, אין חובה לרכוש מכשיר שמיעה עם סוללה רגילה.

(7 סוללה רגילה - מכשירי שמיעה המוזנים מסוללה חשמלית רגילה [לא נטענת] מספיקים בדר"כ ל-5-8 ימים. מבחינת שמירת השבת, הם טובים יותר.

(8 גרמא ביו"ט - אף שגרמא קלה ביו"ט מבשבת, אין היתרה גורף.⁴⁷ במקרה דנן אין כל נפ"מ בין שבת ליו"ט.

(9 נרתיק הטענה - נרתיק הטענה מכיל סוללה פנימית נטענת, כך שגם ללא חיבור לחשמל מתבצעת הטענה. במכשיר כזה, לא יועיל חיבורו לשיעון שבת, מאחר שגם בזמן שהשיעון מנותק מרשת החשמל תתבצע הטענה עם הנחת האוזניות במקומן.

(10 להרחבה נוספת יעוין באתר מכון צומת: <https://katzr.net/f61f8d>.

41. שיח נחום או"ח סי' כה.

42. שמירת שבת כהלכתה, פרק יג סעי' כח.

43. ראה רמ"א סי' שלד סעי' כב; ילקו"י שבת ה, גרמא בשבת טז.

44. רש"י ברכות כ ע"א ד"ה שב.

45. ראה למשל טלטול מוקצה מפני כבוד הבריות שו"ע או"ח סי' שיב סעי' א; משנ"ב סי' יג ס"ק טו, בנוגע להסרת טלית קטן פסולה בשבת; התעוררות תשובה ב, סי' קס, בעניין טלטול ממחטת אף; אורחות שבת טו, סי' סד ובהערה צד בנוגע להסרת סבון אסלה שצובע את המים בשבת, ועוד.

46. משנ"ב של, א.

47. ראה שו"ע, או"ח סי' תקיד סעי' ג; ובמשנ"ב לשו"ע שם, ס"ק כ; וכן בילקו"י מועדים 'שלא לכבות ביו"ט' סעי' ז-ט.

כפר דרום ת"ו - שבי דרום

12. שמירת החצר בשמיטה ע"י כלב שמירה / הרב נתנאל אורבך

שאלה | יש לי בחצר עצי פרי, ואני מעוניין שאנשים ייכנסו לקטוף את היבול בשמיטה, אך מפאת חשש מגנבת ציוד אני מוכרח להעמיד כלב שמירה בחצר, ומאימתו אנשים נמנעים להיכנס. האם אני עובר על איסור לגדור את השדה בשמיטה, והאם יש לפירות דין 'שמור'?

תשובה | מדברי התורה 'והשביעית תשמטנה ונטשתה'⁴⁸ למדו חכמים שעל האדם להימנע מגידור השדה והמטע כדי לאפשר לאנשים לקטוף את יבול ההפקר, ואם גדר את שדהו ביטל מצוות עשה.⁴⁹ במעמד היבול שנשמר דנו הפוסקים האם נאסר באכילה, נאסר גם בהנאה או שאינו נאסר כלל.⁵⁰ דינים אלו חלים במקרה שהאדם מונע מאנשים להיכנס לשדהו לקטוף את היבול, ובכך היבול הוא 'שמור' על השלכותיו ההלכתיות. אולם במקרה שלפנינו אין האדם מונע מאנשים להיכנס לקטוף את היבול; הוא אינו מעמיד שומר על היבול מפני האנשים, אלא יש לו כלב שמירה בחצר מפני הגנבים, והאנשים הם שנמנעים להיכנס לחצר מאימת הכלב.

מקרה זה דומה למקרה שאליו התייחס הרב נחום ויידנפלד,⁵¹ שבו אדם העמיד שומר לשמור רק את עצי הסרק, וממילא נמנעו האנשים להיכנס לקטוף את היבול של עצי המאכל. במקרה זה פסק הרב ויידנפלד שאין ליבול דין 'שמור', והאדם לא עבר על איסור. הרב יעקב דוד וילובסקי⁵² הרחיב יותר, וכהצעה להעמדת שומר בשדות הסמוכים ליישובי גויים, ששם יש חשש ביזת היבול על-ידם, כתב: 'יש עצה להעמיד שומר שלא ישברו האילנות', ואע"פ שכוונת השומר לשמירת היבול שלא יינזק ויילקח ע"י הגויים, ובכך גם נמנעים יהודים להיכנס מאימת השומר, אין ליבול דין 'שמור', מטעם 'שמירתו היא מהיזק האילנות אף אם מכוון למנוע הפירות'. את דבריו הוא מוכיח מדברי התוספות שדגנו בשומרים הממונים ע"י ב"ד לשמור את שדות השעורים עבור קרבן העומר, שאין ליבול דין 'שמור': 'דלא היה שמירה ממש, דלא היו צריכים לשומרה מבני אדם דמאליהן היו פורשין כשהיו יודעין שהן לצורך עומר, ולא היו שומרין אותן אלא

48. שמות, כג יא.

49. מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים מסכתא דכספא פרשה כ; רמב"ם (ספהמ"צ מצוות עשה קלד; הל' שמיטה פ"ד הכ"ד); סמ"ג, מצוות עשה ס' קמה; חינוך, מצווה פד; רשב"ן, זוהר הרקיע, מצווה סז.

50. להרחבה, ראו: <https://www.toraland.org.il/88618>.

51. משמרת להבית, בתוך: פאת השלחן עם בית רידב"ז, יא ע"א ד"ה אך אם.

52. בתוך: ספר השמיטה, עמ' יג הערה 4.

מבהמה וחיה ועוף.⁵³ וביאר הרידב"ז⁵² שאף שהעמדת השומר תמנע את כניסת האנשים, מ"מ אין ליבול דין 'שמור', משום שהשומר אינו שומר על היבול מהאנשים אלא מבהמה. גדר הדין היא כהסברו של הרי"ד סולובייצ'יק: 'חלות משומר חל בפירות רק כשהשומר מחזיק בהם בחזקה ומונע בכוחו מאחרים מלנגוע בהם'.⁵⁴ לאור זאת בנידון שלפנינו, אין האדם שומר את היבול ומונע את האנשים להיכנס לחצרו לקטוף ממנו, אלא מעמיד כלב שמירה מגנבים על הציוד בביתו. בשל כך, אף שבמבחן התוצאה אין האנשים נכנסים מאימת הכלב, היבול אינו 'שמור', ואין האדם עובר על איסור. אולם נראה שמן הראוי לקשור את הכלב בזמנים שונים, ובכך לאפשר לאנשים להיכנס.

13. דיני שביעית בפטריות / הרב נתנאל אורבך

שאלה | האם יש קדושת שביעית בפטריות?

תשובה | בדברי הבבלי⁵⁵ מובא כלל יסודי ביחס לקדושת שביעית: 'זה הכלל, כל שיש לו עיקר יש לו שביעית, וכל שאין לו עיקר אין לו שביעית'. וביארו הפרשנים⁵⁶ שמשמעות המילה 'עיקר' היא שורש,⁵⁷ ולכן שייכים קדושת שביעית ואיסוריה רק במין שיש לו שורש שממנו הוא גדל. לפטריות אין שורש שממנו עיקר חיותן,⁵⁸ וממילא לא יהיו בהן דיני שביעית, כדברי המאירי (עבודה זרה יד ע"ב ד"ה לענין שביעית):

כל שיש לו עיקר - כל דבר שהפרי גדל מן השורש, כגון רוב פירות או כולם שיש להם עיקר ומקום באילן שגדלין ממנו, ולהוציא כמהין ופטריות וכשות שאין להם שורש שגדלים ממנו.⁵⁹

נמצא א"כ שגם כאשר הפטריות 'נזרעות' בידי אדם, מ"מ כיוון שמין זה אין לו שורש באדמה שממנו עיקר חיותו, אין בהן דיני שביעית.⁶⁰ אולם יש שהובא בשמם שיש להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפטריות.⁶¹

53. תוספות, ראש השנה ט ע"א ד"ה וקציר; פסקי תוספות, שם פ"א אות יג. כ"כ: תוספות הרא"ש, שם ד"ה וקציר; ריטב"א, בבא מציעא נח ע"א ד"ה ורמינהו, בשם התוספות; שיטה מקובצת, שם ד"ה על מה, בשם תוספות שאנץ; תוספות רבנו פרץ, שם ד"ה לשמור. השוו לדברי תוספות (מנחות פד ע"א ד"ה שומר; בבא מציעא נח ע"א ד"ה לשמור).

54. רשימות שעורים, בבא מציעא נח ע"א ד"ה בא"ד וי"ל.

55. שבת צ ע"א; עבודה זרה יד ע"א; נידה סב ע"א.

56. ראו: רש"י (שבת צ ע"א ד"ה שיש לו; נידה סב ע"א ד"ה עיקר); תוספות (עבודה זרה יד ע"א ד"ה תורניתא; נידה סב ע"א ד"ה כל); מאירי, שבת צ ע"א ד"ה כל.

57. על משמעות המילה 'עיקר' כ'שורש' במובן המוחשי, ראו: מילון בן יהודה, ח"ט ערך 'עקר', הוצאת מקור (ירושלים תש"מ) עמ' 4685; הרב יואל פרידמן, 'השתלשלות בהגדרות אילן וירק מספרות התנאים ועד פוסקי המאה השבע עשרה', עמ' 9-11. על משמעותה כ'שורש' במובן המופשט המורה על יסוד העניין, ראו: רד"ק, ספר השרשים ערך 'עקר'. על הקשר בין שתי משמעויות אלו, ראו: גד בן עמי צרפתי, 'שינויי משמעות של המילים', לשוננו לעם מ"ב (תשנ"א), עמ' 4.

58. ראו בהרחבה במאמרי 'הפטריות בהלכה', אמונת עתיך 126 (שבט תש"פ) עמ' 45-54.

59. השוו לדבריו מאירי, נידה סב ע"א ד"ה כל שיש.

60. כרם ציון, אוצר השביעית הל' פסוקות פי"ג סעי' כב; כן דעת הגרצ"פ פראנק, שם גידולי ציון ס"ק יד ד"ה ומרן; הרב יצחק רוזנטל, שם; ברית עולם, ס"ג סעי' סז; הרב יצחק יעקב וייס (שו"ת מנחת יצחק, ח"ח סי' צט; מנחת ירושלים, עניני שביעית פ"ה סעי' יא); כתבי קהלות יעקב החדשים, שביעית סי'

למעשה, רוב הפטריות גדלות בתוך מבנה במצע מנותק, ולכן בוודאי אין בהן קדושת שביעית.

14. תאורת גינה בשמיטה בעלת מטרה כפולה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | לבני משפחה יש תאורת גינה רגילה, והם קיבלו במתנה ערכת תאורה מיוחדת בעלת עוצמה ובאורכי הגל המתאימים לעידוד הצמיחה. האם מותר להם להתקין ולהפעיל אותה בשנת השמיטה?

תשובה | תאורה שנועדה להגברת הצימוח, מקובל להשתמש בה בחקלאות המתקדמת בעיקר כשמדובר בגידולי חממות, ומתירים להשתמש בה בשביעית לגידולים לצורך אוצר בית הדין.⁶² היתר זה מבוסס על דעת הפוסקים שניתן לבצע בשביעית גם מלאכות שמיועדות 'לאוקמי פירא' של פירות עתידיים,⁶³ כלומר לדאוג לפירות עתידים לצמוח.⁶⁴ אולם בגינה הפרטית אין להקל בפעולות שמטרתן 'לאוקמי פירא' ובוודאי לא בפעולות שמטרתן הגברת הצימוח.⁶⁵ לכן פשוט שאסור להשתמש בשמיטה בגינה הפרטית בתאורה מיוחדת שכל מטרתה היא הגברת הצימוח העתידי. אך השאלה היא כיצד יש לנהוג במקרה שיש לאותה פעולה מטרה כפולה, כפי שיש בנידון שלנו, שמערכת התאורה החדשה נועדה גם להאיר את הגינה באור מיוחד, וגם להיטיב את הצמיחה של העצים והשיחים בגינה. אומנם מצאנו דיון בפוסקים לגבי ביצוע מלאכות חקלאיות בשמיטה שיש להן תוצאה כפולה שהיא גם 'לאוקמי' וגם 'לאברוי'. יש שאוסרים זאת בשאר המלאכות, אף אם בלי פעולות אלו ייגרם נזק ליבול, מלבד במלאכת ההשקיה שמתירים אותה לצורך 'אוקמי' אף שמטבעה היא גם מצמיחה.⁶⁶

כב; הרב חיים קנייבסקי (שיח השדה, א-ב קונטרס הליקוטים סי' ב אות א-ג; דרך אמונה, הל' שמיטה פ"ד ה"ב ס"ק יז; שם פ"ד ה"ג ביאור ההלכה ד"ה כגון; נזר החיים, טיגר, עמ' קיג); חוט שני, הל' שמיטה פ"א ה"ב ס"ק ח עמ' פז ד"ה אף שלא; שו"ת באהלה של תורה, ח"ג סי' מד; ילקוט יוסף, שביעית והלכותיה פט"ו סעי' ג עמ' שס.

61. ראו: הרא"ה קוק, כרם ציון אוצר השביעית הל' פסוקות פי"ג גידולי ציון ס"ק יב ד"ה ושמעתי; הרב מרדכי אליהו (מאמר מרדכי, מהדו' תשע"ד, שביעית פי"ד ערך פטריות, עמ' צג; שם סי' יב ד"ה בימינו, עמ' רנט); קטיף שביעית (מהדו' תשפ"ב), עמ' 117 הערה 23. לביור דעתו של הרב שאול ישראלי, ראו מדריך שמיטה לצרכן (תשמ"ז), עמ' 25, והערה 13 [ובהערותיו למדריך הנ"ל כ"י] שם כתב הגר"ש ישראלי בפשיטות שאין בפטריות קדושת שביעית; ראו עוד בספר התורה והארץ ג, עמ' 172 שהרב עזריאל אריאל טען בשמו שיש להחמיר אא"כ גדלו בתוך מבנה.

62. עפ"י קטיף שביעית מהדורת תשפ"א פרק מ סעי' כה סעי' 3.

63. עפ"י שו"ת מהר"ל דיסקין, קונטרס אחרון סי' ה ס"ק רנט, כיון שהוא רשאי למנוע הפסד של הפירות של כלל ישראל, וכן שהפסד הפירות בעצי פרי נחשב נזק לעץ כדברי החזון איש, שביעית סי' כא ס"ק יד.

64. כן ביאר בספר שביעית להלכה ולמעשה פרק ג סעי' ו הע' 9; עפ"י טעמיו של החזו"א כמבואר בהע' הקודמת.

65. קטיף שביעית, מהדורת תשפ"א, פרק ט סעי' טז; וכדעת הסוברים שההיתר ל'אוקמי אילנא' הוא כפשוטו לשמור על העץ עצמו, ולא לשמור על הפירות, וכפי שפסק מרן הגרא"ה קוק זצ"ל בשבת הארץ, פרק א ה"ה אות טז, ובקונטרס אחרון סי' י; שו"ת משפט כהן, סי' עז.

66. הרב בנימין זילבר זצ"ל, הלכות שביעית סי' א סעי' ה ס"ק כט, שאוסר ריסוס בשמן קייצי על העצים

למעשה, מתירים לבצע פעולות שמטרתן 'לאוקמי' אף שהן גם משביחות את הצמח,⁶⁷ רק כשאין פעולה חלופית אחרת.⁶⁸ לכן, כאשר יש בגינה תאורה רגילה, אין להתקין ולהפעיל בשמיטה תאורה מיוחדת שגם תשפיע על הגברת הצמיחה.

15. קביעות למעשר בחצר של חברים או קרובי משפחה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | אדם מתארח אצל חברו או אצל קרובי משפחתו וקוטף פירות הדר בחצרם. האם הוא רשאי לאכול אכילת עראי 'בחצריהם ובטירותם' מבלי להפריש תרומות ומעשרות, משום שהחצר אינה שלו?

תשובה | אכן במצבים מסוימים בית או חצר של אדם אחר אינם יוצרים קביעות למעשר, אך נחלקו הפוסקים באילו מקרים הפירות נקבעו למעשר, ואסור לאכול מהם אפילו באופן ארעי, כפי שיבואר.

- יש הסוברים שאכן חצר של אדם אחר אינה קובעת למעשר; למעט מקרה שבו בעל החצר מאפשר לבעל הפירות ללון בביתו.⁶⁹
- יש הסוברים שבאופן עקרוני חצר חברו אינה קובעת למעשר, אך במקרה שהוא העלה פירות לייבוש על גג ביתו דרך חצר חברו, חייבוהו להפריש משום מראית העין.⁷⁰

שלא ייזקו, כיוון שפעולה זו גם משביחה את העץ; ועל' בהלכות שביעית שם סעי' ז בביאור הלכה ד"ה להברות, שביאר את דבריו באומרו שהיתר 'אוקמי' אינו משום פסידא, אלא משום שאין זו 'מלאכה חשובה', ולכן אם המלאכה גם יוצרת צימוח, לא ניתן להתיר אותה מכיוון שהיא גם שומרת על העץ. וכן דעת משנת יוסף שביעית ח"א עמ' קכד-קכה.

67. כך דעת מרן הגר"ה קוק זצ"ל, שבת הארץ, קונטרס אחרון סי' יא, מהדורת מכון התורה והארץ ח"ב עמ' 755-756 ושם בהע' 10; אגרות הרא"ה, ח"ב אגרת תקנה עמ' קצג-קצד, בהתייחסו לחיתוך זמורות שלמות לצורך אוקמי; בטעם הדבר ראה בעוללות שביעית, נדפס בסני תש"ה כרך ז; ניצני הארץ, ח"ו עמ' 62-63; וכן שבת הארץ, ח"ב עמ' 794-795; בהסברו של מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל שכתב שאומנם בדרך כלל קיי"ל להלכה שמתירים 'דבר שאין מתכוון' בשבת ובשביעית רק כאשר אין ודאות שתיווצר מלאכה אסורה, אך אין מתירים זאת כאשר יש 'פסיק רישיה' שתבוצע בוודאות גם מלאכה אסורה. אך כאשר יש 'כוונה הופכית' למלאכת היתר, כגון מלאכה שנועדה 'לאוקמי אילנא', התייחסו אליה חכמים כפעולה המותרת ביסודה, ולא רק כפעולה אסורה עם חסרון כוונה, שאז לא ניתן להתיר כשיש 'פסיק רישיה'.

68. קטיף שביעית, שם פרק ט סעי' ט; עפ"י הרה"ג אברהם דוד רוזנטל זצ"ל כרם ציון, שביעית פרק ו ובגידולי ציון שם ס"ק ה; וראה שבת הארץ, פ"א ה"ה אות כז סעי' 2; וכך הורה לנו מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

69. ראב"ד הל' מעשר פ"ד הי"ג; פ"ה ה"ח; וכן דעת הכס"מ שם כפשוטו לשון הרמב"ם הל' מעשר פ"ה ה"ח שפסק: 'וכבר ביארנו שאין הבית שאינו שלו קובע לו כשיעברו הפירות בתוכו'. ואף שבהל' מעשר פ"ד הי"ג פסק לכאורה להיפך, שהרי כתב שאם אדם הביא פירות לאכילה 'והכניסן לחצר חברו' נקבעו למעשר, לדעת הכס"מ יש שם טעות סופר, וצריך לגרוס 'והכניסן לחצרו'. ובאופן דומה תירץ המהר"י קורקוס הל' מעשר פ"ד הי"ג, בתחילת דבריו מבלי לשנות את הגרסה, כי ייתכן שסובר שבאמת חצר של אחר אינה קובעת למעשר עבור בעל הפירות, ומה שכתב הרמב"ם שם: 'לא יאכל עד שיעשר', כוונתו שלבעל החצר אסור לאכול מהם כי חצרו קבעה אותם, אבל בעל הפירות אכן פטור מלעשר.

70. רדב"ז הל' מעשר פ"ד הי"ג; ופ"ה ה"ח; כשהוא מדייק זאת מלשון הרמב"ם בהל' מעשר פ"ד הי"ג, שכתב: 'הביאן לאכלן בראש גגו ושכח והכניסן לתוך חצר חברו נקבעו ולא יאכל עד שיעשר'. כלומר הרמב"ם עוסק באדם שהעביר פירותיו לייבוש דרך חצר חברו והעלם לראש גגו. במקרה כזה, אם הוא היה מכניס אותם דרך חצרו, הוא היה פטור מהפרשה, כדין פירות לפני גמר מלאכה שהועלו לייבוש

3. **להלכה** פוסקים שחצר חברו אינה קובעת למעשר, רק במקרה שאדם הכניס את הפירות לחצר חברו או לבית חברו באופן זמני,⁷¹ אך אם הוא הכניס את הפירות לצורך אכילה - חצר חברו ובית חברו קובעים למעשר.⁷²

מסקנה

א. במקרה הנידון, הפירות נקבעים למעשר. כיוון שמדובר שאנשים שמתארחים אצל חבריהם או קרוביהם וקוטפים פירות בחצר ומכניסים לבית על מנת לאכול מהם, לדעת כל הפוסקים הפירות נקבעים למעשר, אף אם הם זכו בפירות לאחר הקטיף.
 ב. כך הדין גם כשאדם קוטף בחצר חברו שני פירות יחד, על מנת לאוכלם שם, או שקוטף פרי הדר אחד שנאכל פלחים - אסור לו לאכול מהם בחצר אפילו אכילת עראי ללא הפרשה.

על הגג. אך כיוון שהכניסם דרך חצר חברו, עלולים לחשוב שמטרתו לאכילה, כי אדם אינו רגיל להעלות פירות לייבוש בראש גגו דרך חצרו חברו. לכן חייבו אותו בהפרשה מפני מראית העין, שלא ילמדו מכך שגם אם אדם העלה לראש גגו פירות שכבר **נגמרה** מלאכתם הוא פטור מהפרשה.
 71. ולכך התכוון הרמב"ם בהל' מעשר פ"ה ה"ח, שכתב: 'וכבר ביארנו שאין הבית שאינו שלו קובע לו **כשיעברו** הפירות בתוכו'; כוונתו להכנסה של הפירות באופן זמני תוך כדי מעבר ממקום למקום. והתכוון למה שפסק בהלכות מעשר פ"ד הי"ב: 'הרוכלין המחזירין בעיירות שהן נכנסין מחצר לחצר אוכלין עראי עד שמגיעין לבית שלנין בו'.
 72. ועל מקרה זה פסק הרמב"ם, הל' מעשר פ"ד הי"ג: '**הביאן לאכלן** בראש גגו ושכח והכניסן לתוך חצר **חבירו נקבעו ולא יאכל עד שיעשר**'; שאדם הכניס פירות לחצר חברו על דעת שיאכלם ולא בהעברה בעלמא. כן מסקנתו של המהר"י קורקוס, הל' מעשר פ"ד הי"ג, ביישוב דברי הרמב"ם; וכן כתבו מרכבת המשנה, הל' מעשר פ"ד הי"ג; שו"ת ישועות מלכו, קרית ארבע הל' מעשר פ"ד הי"ג; חכמת אדם, שער מצוות הארץ פ"ג סעי' ז ובבינת אדם שם ס"ק ד; דרך אמונה, הל' מעשר פ"ה ה"ח ס"ק פד.